

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Katarina Jurhar

**Retorična analiza rabe patosa v Ciceronovih govorih proti
Katilini**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Katarina Jurhar

Mentor: doc. dr. Andrej Škerlep

Retorična analiza rabe patosa v Ciceronovih govorih proti
Katilini

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

Retorična analiza rabe patosa v Ciceronovih govorih proti Katilini

Diplomska naloga se osredotoča na antično retoriko, pri čemer je moj namen, s pomočjo analiz Ciceronovih govorov proti Katilini podrobneje predstaviti temeljne značilnosti govorništva v antiki. Naloga tako postavlja v ospredje Marka Tulija Cicera (106-43 pr.n.št.) kot največjega govornika antike in najpomembnejšega retoričnega teoretika. S svojimi deli, ki obravnavajo govorniško teorijo, je postavil temelje in model za izobraževanje govornikov in pisanje govorov ter vpeljal rimsko govorniško izrazoslovje. Štirje *Govori proti Katilini* so Ciceronovo najznamenitejše delo, ki zaradi svojega jezika, dovršenega stila in vsebine služi kot primer retorično dovršenih govorov. Z njimi je veliki govornik v ključnih retoričnih situacijah dosegel zastavljeni cilj, in tako s svojimi pravočasnimi ukrepi rešil rimsko republiko. Pravzaprav so omenjeni govori retorična mojstrovina, ki je dovršeno izdelana po klasičnem vzorcu patetičnega nagovora. Argumenti, ki jih Cicero uporablja v svojih govorih za dokaz svojih stališč, niso le logični, ampak predvsem patetični in etični, saj Cicero svoje trditve utemeljuje in ilustrira s pomočjo metafor in prisposodob. Pri prepričevanju se sklicuje zlasti na sentimentalne oziroma emotivne razloge. Ravno zato lahko omenjene govore obravnavamo kot vzorčen primer patetičnih nagovorov, saj v njih Cicero mojstrsko prepriča občinstvo z argumenti, ki vplivajo na njihova čustva.

Ključne besede: Antična retorika, Mark Tulij Cicero, govori proti Katilini, retorična analiza, patetični nagovor.

Rhetorical analysis of the use of pathos in Cicero's speeches against Catiline

The degree paper is focused on ancient rhetorics, with the aim of representing fundamental characteristics of ancient speech through analysis of Cicero's speeches against Catiline. It highlights Marcus Tullius Cicero (106-43 B. C.) as the greatest ancient orator and the most important rhetorical theorist. With his work discussing rhetorical theory Cicero has laid foundations and models for rhetorical education and speech writing and has also introduced Roman rhetorical terminology. *Four speeches against Catiline* is Cicero's most significant work. His work is still appreciated as an excellent example of perfect rhetorical speeches, particularly due to the exquisite language, the perfect style as well as the always important contents. With these speeches the great orator has achieved the set goal in key rhetorical situations and thus saved the Roman republic by taking his measures timely. As a matter of fact the mentioned speeches are a real rhetorical masterpiece perfectly made after a classical form of pathetic speech. The arguments used by Cicero in his speeches for proving his statements are not only logical but mostly pathetic and ethical. Cicero explained and illustrated his statements by usage of metaphors. His persuasion is particularly referred to sentimental and emotional reasons. Since his usage of sentimental and emotional arguments had been so efficient in convincing the audience, his speeches have become a famous model for pathetic type of persuasive speech.

Key-words: Ancient rhetorics, Marcus Tullius Cicero, Speeches against Catiline, rhetorical analysis, pathetic speech.

KAZALO

1 UVOD	5
2 ANTIČNA RETORIKA	7
2.1 RETORIKA V GRŠKEM OBDOBJU	7
2.1.1 TEHNIČNA, SOFISTIČNA IN FILOZOFSKA RETORIKA	8
2.2 RETORIKA V RIMSKEM OBDOBJU	10
2.3. MARK TULIJ CICERO	11
2.3.1 CICERONOV ŽIVLJENJEPIS	11
2.3.2 CICERONOV OPUS	12
3 CICERONOVA TEORIJA RETORIKE	14
3.1 O DOLOČITVI SNOVI	14
3.2 CICERONOV DIALOG O GOVORNIKU	17
4 OZADJE KATILINOVE ZAROTE	18
4.1 UVOD	18
4.2 SOOČENJE KONZULA CICERONA S KATILINOVO ZAROTO	19
5 RETORIČNA ANALIZA GOVOROV PROTI KATILINI	21
5.1 ANALIZA PRVEGA GOVORA PROTI KATILINI	21
5.2 ANALIZA DRUGEGA GOVORA PROTI KATILINI	22
5.3 ANALIZA TRETJEGA GOVORA PROTI KATILINI	23
5.4 ANALIZA ČETRTEGA GOVORA PROTI KATILINI	24
6 VLOGA PATOSA V CICERONOVI RETORIČNI TEORIJI IN PRAKSI	25
6.1 STRUKTURA PATETIČNEGA ARGUMENTA	25
6.2 ČUSTVA KOT RETORIČNI DOKAZ	26
7 ANALIZA ŠTIRIH GOVOROV PROTI KATILINI S STALIŠČA ARGUMENTOV, KI VPLIVAJO NA ČUSTVA OBČINSTVA	27
7.1 METAFORA	27
7.2 ENERGEIA	29
8 SKLEP	32
9 LITERATURA	34

1 UVOD

Iz govorništva...izvirajo neštnevilne koristi za državo, če je zraven kot vladarica vsega prisotna modrost; iz njega se tistim, ki so ga dosegli, stekajo hvala, čast in dostojanstvo; iz njega dobivajo ti ljudje najbolj zanesljivo in varno pomoč tudi za svoje prijatelje. In zdi se mi, da ljudje živali najbolj prekašajo v tem, da znajo govoriti, čeprav so sicer v mnogih pogledih nižji in slabotnejši od njih. Zato pa se mi zdi, da je dosegel nekaj čudovitega tisti, ki se med ljudmi odlikuje prav v stvari, v kateri ti prekašajo živali. Če pa tega ni mogoče doseči le z naravnim darom in vajo, temveč je potrebna tudi neka umetnost, se mi ne zdi neumestno pogledati, kaj pravijo tisti, ki so nam zapustili razne nauke o tem predmetu.

(Mark Tulij Cicero, 106-43 pr. Kr.)

Zgoraj so zapisane besede enega največjih umov rimske kulture, pisanja in govorjenja. Mark Tulij Cicero je Rimljanom predstavil grško filozofijo in osnoval latinsko pisavo. Bil je velik govornik in prav tako velik učitelj govorništva. Zavedal se je, da je sporočilo namenjeno naslovniku, zato mora biti posredovano v takšni obliki, da ga bo naslovník razumel. Kot filozof, politik, govornik in govorniški teoretik je zapustil globoke sledove pri sodobnikih. Skozi stoletja pa se je njegova slava le še bolj utrdila. Kasnejšim govornikom je služil kot vzor, meni pa kot navdih za moje diplomsko delo.

Teza pričujočega diplomskega dela je, da je Cicero s svojim obvladovanjem retoričnih veščin znal pravočasno in ustrezno ukrepati v ključnih retoričnih situacijah in posledično doseči zastavljeni cilj.

Predmet raziskovanja bodo Ciceronovi štirje govori proti Katilini. Omenjeni govori so Ciceronovo najznamenitejše delo, uvrščamo pa jih tudi med najslavnejše spise rimske antike. Zanj je zarota, ki jo je ovekovečil v govorih proti Katilini, osrednji dogodek v njegovem življenju. Le ta predstavlja vrh njegove politične kariere, obenem pa tudi zgodovinsko prelomnico za nadaljnji razvoj Rima.

V nalogi se bom posvetila retorični analizi omenjenih govorov. Na začetku jih bom analizirala po zgledu členitve govorniških spisov na dele, ki jih Cicero predstavi v svoji retorični teoriji.

V nadaljevanju pa se bom osredotočila na vlogo patosa, Ciceronovega ključnega sredstva prepričevanja v govorih proti Katilini ter na uporabo retoričnih figur v učinkovitem patetičnem argumentu.

Naloga je sestavljena iz teoretičnega in empiričnega dela. Vsebinsko je razdeljena na šest poglavij, pri čemer je prvo poglavje namenjeno kratkemu pregledu nastanka in pogojev nastanka antične retorike ter njenih osnovnih konceptov in pojmov. Znotraj obdobja rimske retorike se bom posebej posvetila Marku Tuliju Ciceru, ki velja za največjega govornika rimske republike. Na tej točki bom predstavila ključna obdobja njegovega življenja ter njegov obširen opus, ki ima velik pomen za vso kulturno zgodovino Evrope.

Drugo poglavje bom namenila predstavitvi Ciceronove teorije retorike, pri čemer bom predstavila njegovi osrednji deli na področju retorike *O Določitvi snovi (De inventione)* ter *O govorniku (De oratore)*.

V tretjem poglavju bom predstavila ozadje Katilinove zarote. Kajti za pravilno in hitro razumevanje Ciceronovih govorov proti Katilini in njegovim pajdašem je potreben kratek zgodovinski pregled dogodkov. S tem poglavjem se tudi zaključi teoretični del naloge.

V nadaljevanju sledi empirični del naloge. Tako so četrto, peto in šesto poglavje namenjeni retorični analizi Ciceronovih govorov proti Katilini. V četrtem poglavju bom vsakega izmed govorov podrobno preučila in retorično analizirala po zgledu členitve govorniških spisov na dele, ki jih predpisuje Cicero v svojem delu *O določitvi snovi*.

Peto in šesto poglavje se osredotočata na analizo govorov s stališča patosa, kot retoričnega sredstva prepričevanja. Na začetku se bom posvetila vlogi patosa v antični retorični teoriji, nato pa bom izpostavila samo zgradbo učinkovitega patetičnega argumenta. Na koncu bom v teoriji in praksi predstavila nekaj učinkovitih figur in najznačilnejših patetičnih argumentov s pomočjo katerih je Cicero dosegel čustveni odziv publike in posledično tudi zastavljeni cilj.

2 ANTIČNA RETORIKA

2.1 RETORIKA V GRŠKEM OBDOBJU

Stari Grki so z imenom modrost imenovali to metodo razmišljanja in izražanja, to zmožnost govorjenja (...) isti ljudje so bili mojstri življenja in govorjenja (...) bili so torej možje in bilo jih je mnogo, ki so zasedali vidna mesta v državi zaradi njihove modrosti v dejanjih in govorjenju (...) toda bili so tudi drugi, obdarjeni s kulturo in inteligenco, ki so zaradi osebnega prepričanja čutili odpor do politike in javnih zadev in se borili in zaničevali tovrstno prakso govorništva. In Sokrat je bil prvi in najpomembnejši med njimi.

(Ciceron 2002, 609-613)

Beseda retorika izvira iz grške besede *rhetoriké*, pomen »govorniške umetnosti« pa ji pripiše Platon, v svojem dialogu *Gorgias* v četrtem stol. pr. Kr. (Kennedy 2001, 19). Slovar slovenskega knjižnega jezika izraz »retorika« definira kot »spretnost, znanje govorjenja, zlasti v javnosti, govorništvo.« Z izrazom »retorika« so Grki zaznamovali besedno umetnost nastopanja v javnosti, večinoma na sodiščih na političnih zborovanjih ali ob praznovanjih. Kdor se je v Grčiji ukvarjal z retoriko, je bil *rhétor* »govornik« (Hriberšek 2001, 245).

Pri retoriki gre za oblikovno preišljen, slogovno in ritmično izoblikovan način izražanja. Glavni namen retorike oziroma govorništva je prepričati poslušalce in jih pritegniti k temu, kar govorec podaja v svojem izvajanju (Smolej in Hriberšek 2006, 8).

Čeprav je govorništvo živelo že prej, naše poznavanje zgodovine retorike sega do začetka 5. stol. pr. Kr., torej do začetka klasičnega obdobja grške književnosti. Govorništvo se torej ni razvilo iz teoretičnih pravil, ampak se je govorniška teorija oblikovala postopoma in v okviru širšega socialnega konteksta, pri čemer se je vedno dopolnjevala s prakso. Njen namen je bil doseganje kar največjega učinka in priprava kar najbolj dodelane oblike govora (Hriberšek 2001, 45).

Retorika pa se ni razvijala zgolj kot samostojna disciplina, zavedanje o njej je še pred oblikovanjem retorične teorije vidno v literaturi. Razvoj retorike je tesno povezan s človekovo duhovno ustvarjalnostjo, z načinom življenja, z družbenimi razmerami, z družbenim in političnim dogajanjem, s spremembami znotraj njega ter z razvojem kulture. Bolj kot se je razvijal in spreminjal sleherni od naštetih dejavnikov, bolj se je spreminjala in razvijala retorika sama. Velik vpliv na razvoj govorništva je imelo tudi sodstvo, ki je s svojimi pravili spodbujalo govorništvo, saj sta morali obe stranki, udeleženi v sporu nastopiti sami (Smolej in Hriberšek 2006, 8).

Retorika je bila v tem času domena moških, razvila pa se je sočasno z oblikovanjem demokratičnih političnih sistemov na Siciliji in v Atenah, ki so svojim svobodnim državljanom omogočali in dovoljevali javno izražanje mnenja. S tem je retorika postala politično orodje in eden glavnih virov vpliva in moči. V Grčiji plemenit rod ali kreposten značaj ali pogum niso zagotavljali uspeha. Uspeh posameznika v javnem življenju je bil odvisen od njegovih retoričnih sposobnosti, saj si je z obvladovanjem retorike pridobil oblast in vpliv. Dober govornik je bil v grškem svetu zelo cenjen (Hriberšek 2001, 245–246).

Za začetnika in prva praktika shematizirane grške retorike veljata Sicilijanec Koraks in njegov učenec Tezias, ki sta živela in delovala v Sirakuzah v petem stol. pr. Kr. Veljata za utemeljitelja retorike kot teorije o izraznih sredstvih in za prva učitelja govorništva (Bizzel in Herzberg 2001, 21). Pripisujejo jima tudi avtorstvo prvega retoričnega priročnika z naslovom *Govorniška umetnost*. Pripisujejo jima definicijo, da je retorika »sredstvo prepričevanja z besedami« (Smolej in Hriberšek 2006, 10).

2.1.1 TEHNIČNA, SOFISTIČNA IN FILOZOFSKA RETORIKA

Šesto, peto in četrto stoletje so bili v Grčiji eno najplodnejših obdobj. V tem času se je prvič pojavila zavest o naravnih in družbenih silah in prihajalo je do prvih poizkusov, da bi jih opredelili in opisali. Med predmeti, ki so jih Grki skušali opisati je bila tudi retorika. Opis retorike je potekal v dveh smereh: v smeri izražanja splošnih pravil, ki so se znala prenesti na vsakršne okoliščine, po drugi strani pa v smeri razčlenitve splošnih pojmov na kategorije in podkategorije, ki bolje opredelijo posamezno (Kennedy 2001, 31). Takrat so se razvile tri tradicionalne struje retorike:

- 1.) **Tehnična retorika.** To je retorična teorija iz *tékhne* ali retoričnega priročnika, ki naj bi skozi *logos* proizvajala *pistis* (prepričanje ali dokaz) in *terpsis* (estetski užitek) (Lucaites in drugi 1999, 21). Ukvarjala se je predvsem z javnim nagovorom, pri čemer se osredotoči na govor. Pokaže, kako predmet predstaviti učinkovito in uspešno ter pri tem ne skuša soditi o nramnosti govorca. Tehnična retorika petega in četrtega stoletja v Grčiji je predhodnica latinskih retoričnih priročnikov, kamor spada Ciceronov spis *O določitvi snovi* in *Retorika za Herenija*, ki veljata za najpomembnejša vira za določeno poznavanje retorične teorije v zahodnem srednjem veku (Kennedy 2001, 31).

- 2.) **Sofistična retorika.** To retoriko so poimenovali Gorgias in drugi sofisti v petem stoletju pr. Kr. Med najbolj slavnimi so bili Protagora, Gorgias, Prodik in Hippias (Crowley in Hawhee 2004, 9). Sofisti so v živi, govorniški besedi videli najučinkovitejše sredstvo za širjenje izobrazbe. Veljajo za prve govorniške teoretike, ki so skušali definirati bistvo govornišva. Prišli so do spoznanja, da je beseda mogočna stvar in dober govornik jo mora mojstrsko obvladovati, z njo mora znati čarati (Smolej in Hriberšek 2006, 10).

- 3.) **Filozofska retorika.** Pričela se je s Sokratovimi ugovori v Platonovih dialogih proti tehnični in sofistični retoriki. Njeno bistvo je zmanjšanje pomena govorca in poudarek na verodostojnosti sporočila ter učinku na poslušalce. Filozofska retorika je tesno povezana z dialektiko ali logiko, z etiko in politično teorijo (Kennedy 2001, 32–33). Za enega največjih filozofov velja Aristotel, ki je k retoriki doprinesel s spoznanjem v zvezi z logiko, ki pravi, da obstajajo pomožne vede oz. orodja, ki nimajo lastne konkretne vsebine, temveč so metode, po katerih je mogoče obravnavati vrsto predmetov. Aristotel je tudi prišel do sklepa da obstajajo tri vrste retorike: sodna, svetovalna in slavnostna. Vsaka izmed njih pa ima svoj lastni namerni vzrok (Kennedy 2001, 93–94).

Stari Grki so nam z razvojem svoje filozofske misli postavili vsa paradigmatična izhodišča za razumevanje retorike, dialektike in komunikacije nasploh. Ta izhodišča so skozi čas ostala nespremenjena. Na temelju retorične metode so Grki ustvarili tudi šolski in pedagoški sistem, ki ima trajno veljavo. Konec klasične dobe grške zgodovine zaznamuje makedonska

okupacija s katero se je zaključilo ustvarjalno raziskovanje retorične dejavnosti (Grabnar 1991).

2.2 RETORIKA V RIMSKEM OBDOBJU

Grška retorika najde svoje nadaljevanje tudi v Rimu. Tukaj je imela odlične pogoje za razvoj, saj je bila bistveni del rimskega političnega, vojaškega in kulturnega vsakdana in je krojila vse ravni javnega življenja. Rimski govorniki so se tudi sami udeleževali na dogodkih, v katere so posegali s svojimi govori (Smolej in Hriberšek 2006, 16). Za rimsko republiko so bili značilni javni nagovori in razprave v senatu, na zakonodajnih zborih ter sodiščih. Govorniških spretnosti so se dolgo učili s poslušanjem in posnemanjem uspešnih starejših govornikov. V drugem stoletju pr. Kr. so nekateri premožni mladeniči začeli hoditi v Grčijo, da bi tam študirali retoriko in filozofijo. Sredi tega stoletja je v Rimu že delovalo nekaj grških učiteljev retorike, toda v splošnem je imela rimska javnost do tega študija odklonilen odnos, saj je predstavljala grožnjo vladajoči oligarhiji senata (Kennedy 2001, 118). Zato je senat leta 161 pr. Kr. izdal odlok o izgonu vseh grških filozofov iz Rima, vendar ta ukrep ni zalegel. Grki so še naprej prihajali v Rim in ustanavljali šole, ki so navduševale mladino. Oblast je v teh razmerah postala nemočna, ni jih uspela niti odpraviti, niti nadzorovati (Grabnar 1991, 36).

Že okrog leta 85 pr. n. št. se je pojavil prvi latinski učbenik retorike, znan po naslovu *Rhetorica ad Herennium*. Avtor razprave naj bi bil neznan Kornificij, posvečena pa je neidentificiranemu Hereniju (Kennedy 2001, 126). V njem je navedenih pet temeljnih nalog ali veščin, ki jih mora vsak govornik obvladati. Vse je že predstavil Aristotel, vendar gre tukaj za popolnoma novo sistematiko. Med omenjene naloge spadajo: 1. inventio, 2. dispositio, 3. elocutio, 4. memoria, 5. actio ali pronuntiatio (Grabnar 1991, 37). Retoriko za Herenija sestavljajo vse skupaj štiri knjige. Prvi dve obravnavata določitev snovi v sodnem govorništvu, pri čemer povežeta gradivo v zaokrožen oris dokazovanja. Tretja knjiga se ukvarja s svetovnim in sodnim govorništvom, nato pa se posveti še drugim, standardnim delom retorike. Zaključí se z razpravo o podajanju in memoriranju. V četrti knjigi se avtor ukvarja s slogom (elocutio), pri čemer razpravlja o treh vrstah sloga, o njegovih odlikah in okraskih (Kennedy 2001, 126–128).

2.3. MARK TULIJ CICERO

2.3.1 CICERONOV ŽIVLJENJEPIS

Prvo ime rimske retorike je brez dvoma Mark Tulij Cicero, ki se je rodil 3. januarja leta 106 pr. n. št. v Arpinu, jugovzhodno od Rima. Njegov oče je pripadal viteškemu stanu, ki je bil na rimski politični lestvici precej nižje od plemstva. Cicero je bil in ostal vse življenje *homo novus*, človek brez slavnih prednikov, ki bi mu lahko utrli pot v politični areni. Kot 15-letni deček je prispel v Rim in se tam učil govorništva s poslušanjem govornikov na forumu. Čeprav je bil nesporno nadarjen za govorništvo zgodovinarji vseeno domnevajo, da je obiskoval kakšno šolo. Med svojo potjo navzgor se je izkazal s posebnimi dosežki, med njimi je tudi njegov prvi javni govor pred sodiščem, ko je štel petindvajset let. Po dveletnem izobraževalnem potovanju po številnih krajih Grčije in male Azije si je nabral dovolj let in izkušenj, da je lahko začel kariero republikanskega uradnika. Zatem se je vrnil v Rim in se poročil s Terencijo in z njo imel dva otroka, Cicerona in Tulijo (Baier in drugi 2005, 50–51).

Njegova politična kariera se je začela leta 75 pr. n. št., ko je postal kvestor (pomožni uradnik), leta 69 pr. n. št. edil (uradnik), tri leta pozneje pa pretor (sodnik). Njegovo obdobje sodnika je zaznamovala obravnava proti Gaju Veru, podkupljenemu upravitelju Sicilije. Takrat je Cicero tudi razkril svoje politično prepričanje. Zavračal je vsakršno diktaturo in je zagovarjal oligarhične in republikanske svoboščine (Riposati 1983, 221–222).

Leta 64 pr. n. št. je Cicero postal konzul. Njegova tekmeca za mesto konzula sta bila Mark Gaj Antonij (143 pr. n. št. – 87 pr. n. št., stari oče poznejšega triumvira Mark Antonija) in Lucij Sergij Katilina (108 pr. n. št. – 62 pr. n. št.), vendar sta bila nasprotnika v času izbora na zelo slabem glasu, predvsem zaradi podkupovanja. Po konzulatu v letu 63 pr. n. št. se je Cicero znašel med frontami. Ker leta 59 pr. n. št. ni hotel priznati triumvirata Cezarja, Krasa in Pompeja si je nakopal številne sovražnike, zlasti pa sovraštvo svojega nekdanjega tovariša Antonija. V trojni zvezi je Cicero videl prikrit revolucionarni komite, ki želi spodkopati republiko. Tako je leta 58 pr. n. št. ljudski tribun Klodij Pulchru skoraj ukrepal proti njemu, vendar ga je Cicero prehitel in sam odšel v izgnanstvo v Solun (Baier in drugi 2005, 51).

V izgnanstvu je zaničevani Cicero tolažbo poiskal v pisanju. Napisal je deli *De oratore* (O govorniku) in državno-filozofski spis *De res publica* (O državi). V Rim se je vrnil še pred

državljsko vojno. Med diktaturo Cezarja je napisal večino svojih filozofskih in govorniških razprav. Po umoru Cezarja (44 pr. n. št.) je poskusil še enkrat rešiti res publice pred monarhističnimi težnjami. Pri tem je sodeloval z Brutom in Kasijem. Povezal se je tudi s Cezarjevimi posvojencem Oktavijanom, kar se je izkazalo kot usodna napaka. Cicero je nasprotoval Marku Antoniju, ta pa se je leta 43 pr. n. št. združil z Oktavijanom. Takrat je Cicero postal politični smrtni sovražnik. Razglašen je bil za osebo zunaj zakona, zato je načrtoval svoj pobeg. Cicero je že sedel v kočiji, ko je 7. decembra 43 pr. n. št. ob svitu prišel njegov morilec in ga ubil. Njegovo glavo in roki so postavili na govorniški oder v Rimu (Baier in drugi 2005, 51).

Ciceronov konec je pomenil tudi konec rimske republike. Z njim doživi rimsko govorništvo vrhunec in zaton. V dobi cesarjev je moč politične retorike povsem izginila, antična demokracija se je zaključila (Grabnar 1991, 39–40).

Poslednji veliki rimski teoretik je bil **Mark Fabij Kvintilijan**, ki je živel več kot sto let kasneje. Pripisujejo mu mesto najvplivnejšega učitelja retorike, kar jih je obstajalo. Izhajal je iz Cicerona, ki mu je služil kot najvišji vzor. Kvintilijan je obogatil že obstoječi sistem z razvitim projektom o kompletni retorični vzgoji in izobraževanju (Crowley in Hawhee 2004, 15). Vendar je v nedemokratičnih okoliščinah rimskega cesarstva teorija izgubila vso svojo revolucionarno in demokratično ostrino (Grabnar 1991, 42).

2.3.2 CICERONOV OPUS

Cicero je bil edini govornik antike, ki je združeval vse elemente javnega delavca – filozofa in teoretika retorike. Njegovi spisi so ostali živi vse do danes in imajo velik pomen za vso kulturno zgodovino Evrope (Grabnar 1991, 37).

Ciceronov literarni opus je obširen, njegov osrednji del obsega govore in dela s področja teorije govorništva. Od več kot 100 govorov, kolikor jih je napisal in povedal v času svoje kariere, se jih je ohranilo 58. Med njegove najodmevnejše govore spadajo: *Za Seksta Roscija iz Amerija (Pro Sex. Roscio Amerino, l. 80)*, *Govor proti Veru (Orationes Verrinae ali In Verrem, l. 70)*, *O vrhovnem poveljstvu Gneja Pompeja ali Za Manilijev zakon (De imperio Cn. Pompei ali Pro lege Manilia, l. 66)*, *Proti Katilini (In Catilinam, l. 63; 4 govori)*, *Za pesnika Arhija (Pro Archia poeta, l. 62)*, *V zagovor Milona (Pro Milone, l. 52)*, *V zagovor*

Marcela (Pro M. Marcello, l. 46), V zagovor kralja Dejotara (Pro rege Deitaro, l. 45) ter Štirinajst Filipik proti Marku Antoniju (In M. Antonium Phillippicae XIV, l. 44/43) (Smolej in Hriberšek 2006, 16–17).

Cicero k razvoju retorike ni doprinesel le s svojimi govori ampak tudi s svojo govorniško teorijo. Z deli v katerih se ji posveča je postavil temelje in model za izobraževanje govornikov in pisanje govorov ter vpeljal rimsko govorniško izrazje. Cicero govorništvo razume kot umetnost urejenega bojevanja z besedami, umetnost prepričevanja o tem, kaj je res in kaj je pravično (Smolej in Hriberšek 2006, 16–17).

Njegov najstarejši retorični spis *De inventione (O določitvi snovi)* je dokaj avtoritativna predstavitev antičnega retoričnega sistema. Gre za delo, ki obsega dve knjigi v katerih obravnava teorijo o stališčih (constitutiones), šest delov govora in teorijo o invenciji. V njem je jasno viden Aristotelov vpliv, najbolj pri delitvi dokazov na umetniške in neumetniške (Grabnar 1991, 38).

Svoje znanje in praktične izkušnje, ki jih je nabral v svoji 25-letni praksi, je zbral v spisu *De oratore (O govorniku)*. Delo je napisano v obliki dialoga s katerim želi orisati ideal popolnega govornika, ki ga vidi v združitvi teoretičnega znanja in splošne izobrazbe. To je temeljno delo Ciceronove govorniške teorije (Smolej in Hriberšek 2006, 17). Cicero je v tem dialogu skušal združiti vse tri tradicije retorike, kot jih je sam razumel, ter podati vizijo idealnega govornika kot voditelja in zaščitnika pravične in urejene družbe (Kennedy 2001, 33). Na kratko, idealni govornik je tisti, ki izpolnjuje naslednje tri naloge: poučevanje, ugajanje, in motiviranje občinstva za akcijo (Bizzel in Herzberg 2001, 36).

V dialogu *Brut (Brutus)* je podal strnjen in kritičen pregled zgodovinskega razvoja govorništva od grških in rimskih začetkov dalje. V učbeniku *Govorniške razdelitve*, ki ga je napisal za sina Marka, je strnil teorijo govorništva. V razpravi *Govornik (Orator)*, kjer obravnava nauk o slogu, blagglasju in ritmu pa je predstavil popolnega govornika ter zagovarjal svojo govorniško usmeritev. Zadnji Ciceronov spis o govorništvu so *Topika (Topica)*. V njem se osredotoča na prvo nalogo govornika, torej na invencijo (najdišča utemeljitev oz. dokazov) (Smolej in Hriberšek 2006, 17).

Poglavitni Ciceronov prispevek, ki je v zahodni Evropi zapustil pečat je predvsem na področju vzgoje. Bil je mnenja, da je vzgoja govorništva kompletna vzgoja, ki povezuje vse stroke. Obenem pa pravi, da je govorniška vzgoja tudi moralna vzgoja, kajti nihče ne more biti dober govornik, ne da bi bil obenem tudi dober človek (Grabnar 1991, 39).

3 CICERONOVA TEORIJA RETORIKE

Cicero pravi, da je retorika civilizacijska sila, ki ljudem omogoča družbeno življenje. Ravno s pomočjo retoričnih veščin ljudje presežemo našo nagnjenost k nasilju in prvinski zakon o preživetju najmočnejšega. Poudarja pa, da je retorična moč uporabna le v primeru, ko jo nadzoruje modrost (Herrick 2006, 97). »Modrost brez govorništva državam malo pripomore, govorništvo brez modrosti pa je običajno velika ovira in nikoli prednost« (Cicero v Kennedy 2001, 119).

3.1 O DOLOČITVI SNOVI

Cicero se v svoji knjigi *De Inventione (O določitvi snovi)* močno naslanja na sistem tehnične retorike s katero se je ukvarjal v mladosti. Knjiga je z izjemo uvodov napisana kot učbenik, ki je podajal retorično izrazje in načela na preprost in razumljiv način (Kennedy 2001, 120). V svojem delu Cicero predstavi pet retoričnih kanonov, ki jih je pred njim navajal že Aristotel. Trije izmed njih (*inventio*, *dispositio* in *elocutio*) se nanašajo na pisne in ustne govore, ostala dva (*memoria* in *pronuntiatio*) pa se nanašata na govorjene govore. Cicero in Aristotel se oba strinjata, da mora dober govorec obvladati vseh pet retoričnih kanonov. Čeprav sta pri analiziranju obravnavala vsakega posamično, poudarjata, da nobena izmed omenjenih veščin ne deluje učinkovito, če je ločena od ostalih (Pomeroy 1961, 28).

5 RETORIČNIH KANONOV

1.) Inventio (Določitev snovi) *Inventio* je latinski termin za 'invencija' oz. odkritje (Corbett 1999, 17). Cicero jo opisuje kot odkritje veljavnih oziroma dozdevno veljavnih argumentov (Herrick 2006, 98). Gre za to, da doženemo resnico, ali vsaj nekaj resnici podobnega, s pomočjo česar se bo primer zdel verjeten (Kennedy 2001, 120). Torej invencija ni enostavno

le tehnika za izdelavo argumentov ampak predstavlja miselno shemo, ki nam poleg izdelave pomaga odkriti tudi podporo za dokaze in omogoča njihovo pravilno interpretacijo.

2.) Dispositio (Razporeditev snovi) Pomeni razvrščanje in urejanje zbranega gradiva (Kennedy 2001, 120). Kot pravi Barthes je bistvo dispozicije ureditev velikih delov govora (Barthes 1990, 84).

3.) Elocutio (Slog) Pomeni opisovanje tega gradiva z ustreznimi besedami in stavki (Pomeroy 1961, 28). Predstavlja obliko nasproti vsebine, s katero se ukvarjata prva dva retorična kanona. Elocutio predstavlja izbiro besed za prenašanje argumenta (Bizzel in Herzberg 1990, 32).

4.) Memoria (Pomnjenje) Pomeni, da si dobro zapomnimo teme in besede, s katerimi gradivo opisujemo. Govorniki so morali na pamet govoriti dolge in kompleksne govore, zato je tukaj ključen izurjen spomin. Učenci so se v pomnjenju urili tako, da so se učili na pamet zelo dolge govore (Herrick 2006, 98).

5.) Pronuntiatio (Podajanje) Je nadzorovanje glasu in telesa, tako da sta primerna predmetu in besedam (Kennedy 2001, 120). Govorniki so proučevali gibanje, geste, držo, obrazno mimiko ter zvok in jakost glasu (Herrick 2006, 98).

V preostanku dela se posveti določitvi snovi. Ukvarja se s Hermagorovo teorijo o *stáseis* in za *stásis* uporabi latinski izraz *constitutio*. Izraz uporabi v kontekstu sodnega spora. Cicero *Constitutio* razlaga kot prvi konflikt dveh sprtih strani, njegov izvor pa izhaja iz zavrnitve obtožbe. Loči med štirimi *constitutiones* o katerih razpravlja v dveh knjigah. Pravi, da spor lahko temelji na logični argumentaciji (*in ratione*) ali na pisnih argumentih (*in scripto*) (Kennedy 2001, 120–121).

Po tem principu naj bi učenec našel snov za govor. Ko zaključi z obravnavo narave primera se mora osredotočiti na osrednje vprašanje, na svojo razlago tega vprašanja, na odločitev sodnika in na argumente, na podlagi katerih se sodnik odloči. Za zadnji namen je potrebno raziskati topose (*loci*) (Kennedy 2001, 121). *Loci* sistem se je sčasoma razvil v metodo, ki je retoriku pomagala pri odkrivanju in organiziranju argumentov (Herrick 2006, 100).

V nadaljevanju se Cicero loti razporeditve delov govora. Deli ga na šest delov:

- uvod ali *exordium*
- prikaz primera ali *narratio*
- členitev ali *partitio*
- potrditev ali *confirmatio*
- zavrnitev ali *refutatio*
- sklep ali *conclusio*

Uvod poslušalce pripravi na govor. Vsak poslušalec naj bi bil naklonjen govorniku, pozoren in pripravljen sprejemati. V primerih, kjer ni posebnih težav, je uvod lahko preprost, drugače pa se moramo po ovinkih prikrasti do poslušalca. Cicero pravi, da na podeljevanje naklonjenosti govorniku vplivajo štiri področja: njegov lasten značaj, značaj nasprotnikov, značaj sodnikov, lahko pa tudi primer sam (Kennedy 2001, 121–122).

Prikaz mora predstaviti primer in vzrok spora, pri tem pa naj bi vseboval tri kvalitete: mora biti jasen, kratek in verjeten. Jasnost se doseže s tem, da dogodke opišemo po časovnem sosledju z jasnim izražanjem (Kennedy 2001, 122). Poudarja, da mora biti prikaz funkcionalen, saj si z njim pripravimo področje za argumentacijo (Barthes 1990, 90).

Členitev je dveh vrst: ali govornik navede v čem se strinja z nasprotnikom in v čem se ne strinja z njim, ali pa le našteje zadeve, ki jih bo dokazal. Pri slednjem mora biti kratek, temeljit in jedrnat (Kennedy 2001, 122).

Potrditev je po Ciceronu tisti del govora, v katerem s pomočjo argumentov svoj primer prikažemo kot verodostojen, veljaven in trden. Cicero poudarja, da gradivo za argumente izpeljemo iz toposov, ki se nanašajo na osebe ali dejanja (Kennedy 2001, 122). Po Barthesu gre pri potrditvi za predstavitev argumentov, ki je sestavljena iz treh delov: *propositio* (definicija obravnavane zadeve), *argumentatio* (predstavitev dokazov), *altercatio* (v primeru, ko v monolog poseže druga oseba) (Barthes 1990, 91).

Zavrnitev se po Ciceronu pojavi v štirih oblikah: 1.) ne sprejmemo predpostavk, 2.) sklep ne sledi iz povedanega, 3.) pokažemo, da je napačna oblika argumentacije, 4.) nasprotnikovemu argumentu zoperstavimo močnejšega (Kennedy 2001, 123).

Sklep je sestavljen iz treh delov: povzetka ali naštevanja, zbujanjem ogorčenja nad nasprotnikom in zbujanjem usmiljenja do govorca (Kennedy 2001, 123).

Spis o določitvi snovi se zaključi z zelo kratko razpravo o hvali in graji v slavnostnem govorništvu. S tem se Ciceronov pregled določitve snovi tudi konča (Kennedy 2001, 125).

Cicero je s tem delom učiteljem retorike priskrbel skrbno organizirano zbirko gradiva, da so ga lahko posredovali svojim učencem (Kennedy 2001, 118). Tej sistematiki pa še danes ne moremo oporekati, saj zadeva osnovno naravo človeka in njegove verbalne komunikacije (Grabnar 1991, 37).

3.2 CICERONOV DIALOG O GOVORNIKU

Leta 55. pr. Kr. je Cicero napisal dialog *O govorniku*, ki velja za eno njegovih najbolj občudovanih del. V njem je skušal združiti vse tri tradicije retorike (filozofsko, sofistično in tehnično), kot jih je sam razumel, ter podati vizijo idealnega govornika v vlogi voditelja in predvsem kot državnika (Kennedy 2001, 32–33).

Dialog se odvija med največjimi govorniki tistega časa, postavljen pa je v leto 91. pr. Kr. V prvi knjigi te govorniki razpravljajo o vsestranski izobrazbi, ki jo mora imeti vsak dober govornik. Cicero pravi, da morajo govornika vedno voditi modrost in razsodnost, okus in uglajenost, tako da bo uskladil nastop in govorico z okoliščinami in osebami, skratka, da bo v vsakem položaju znal pravilno presoditi (Riposati 1983, 231).

V drugi knjigi se Cicero posveča določitvi snovi, njeni razporeditvi in memoriranju. Tukaj je najpomembnejša Ciceronova razprava o virih prepričevanja. Cicero pravi, da vsa teorija govora sloni na treh virih prepričevanja: »da dokažemo (probemus) resničnost tega, kar zagovarjamo; da si pridobimo (conciliemus) poslušalce; da njihove duše pripeljemo do čustev (animos...vocemus), ki jih primer zahteva« (Ciceron v Kennedy 2001, 131).

V nadaljevanju predstavi tudi dolžnosti govornika, ki so povezane s tremi slogi: s preprostim slogom dokazujemo, s srednjim ugajamo in z veličastnim ganemo poslušalce (Kennedy 2001, 131).

V tretjem delu Cicero poda netehničen prikaz sloga, pri čemer se opira na štiri odlike: pravilnost, jasnost, okras in primernost. Tem odlikam se še podrobneje posveča v svojem kasnejšem spisu *Govornik* (Kennedy 2001, 132).

Cicero je bil predvsem na podlagi lastnih izkušenj prepričan o moči in sijaju govorništva. Po njegovem prepričanju je bila retorika prava umetnost v smislu ustvarjalne domišljije. S svojim delom je veliko prispeval k jasni teoriji o retoričnem slogu. Njegovo delo *O govorniku* je odločilno vplivalo na rimske poglede na retoriko do pozne antike, pomembnost tega besedila pa je razvidna iz dejstva, da je bil ta spis prva natisnjena knjiga v Italiji (l. 1465). Delo je imelo znaten vpliv tudi v naslednjih obdobjih zgodovine in še vedno velja za eno osrednjih del v zgodovini retorike (Kennedy 2001, 132). Predstavlja kompleksen odgovor na tematike, ki se jih Cicero loteva v svojem delu o invenciji (*De inventione*). Spis *O govorniku* je tako v primerjavi s Ciceronovim prvim delom *De inventione* teoretično bolj dovršeno delo (Kastely 2002, 236).

4 OZADJE KATILINOVE ZAROTE

4.1 UVOD

Štirje *Govori proti Katilini* so Ciceronovo najznamenitejše delo, uvrščamo pa jih tudi med najslavnejše spise rimske antike nasploh. Gre za avtobiografsko delo v katerem je Cicero prikazal dogodek, ki je pomenil vrh njegove politične kariere. Kot mlad konzul je razkril zaroto, ki naj bi ogrožala obstoj cvetoče rimske republike. V govorih je senatu in rimskemu ljudstvu razkril, kako se je junaško boril v času, ko je Rimu pretila nevarnost, da ga uniči požar, ki naj bi ga podtaknili izprijeni zločinci. Zarotnikom je načeloval Ciceronov politični nasprotnik Lucij Sergij Katilina, potomec ugledne rimske aristokracije, ki je bil izjemno pogumen in sposoben mož. Cicero se je proti zarotnikom boril le z besedo, ne z orožjem in tako uspešno zadušil zaroto in s tem rešil Rim ter slavil veliko zmago (Cicero 2008, 125).

4.2 SOOČENJE KONZULA CICERONA S KATILINOVO ZAROTO

Leta 65 pr. Kr. sta na volitvah za konzulat zmagala Kornelij Sula in Avtronij Pet, vendar sta se morala odreči imenovanju, ker sta bila obdolžena podkupovanja med volilno kampanjo. Konzulski naslov sta zato prevzela sokandidata, Lucij Avrelij Kota in Lucij Manlij Torkvat. Odstavljena magistrata sta zato začela naklepati maščevanje. Načrt zarotnikov je predvideval, da se Suli in Petu povrne konzulat, Kras pa naj bi postal diktator, ki bi za poveljnika konjenice imenoval Cezarja. Katilino pa bi za sodelovanje poplačali s konzulatom naslednjega leta. Za dosego zadanih ciljev je bilo najprej potrebno umoriti novoizvoljenega konzula. Ta podvig pa je bil neuspešen. Ti dogodki so znani pod imenom "prva Katilinova zarota" (Cicero 2008, 128–129).

Za konzulat za leto 63 pr. n. št. sta se kot predstavnika "ljudske stranke" (*populares*) potegovala Katilina in Mark Antonij Hibrida, plemiška oligarhija (*optimates*) pa je podpirala Cicerona. Senat se je verjetno zbal zavezništva med dvema pripadnikoma "ljudske stranke", zato se je raje postavil na stran Cicerona. Ciceronu je s pomočjo spletk uspelo razdreti zavezništvo med Katilino in Antonijem Hibrido. Cicero je bil na volitvah izvoljen z večino glasov, z njim pa Antonij (Cicero 2008, 130).

Julija so potekale volitve konzulov za naslednje leto in Katilina je ponovno predstavil svojo kandidaturo ter ponovno doživel poraz. Katilina je doumel, da ga legalni politični boj nikoli ne bo privedel do želenih rezultatov. V tej situaciji se je Katilina zanašal na pomoč številnih pristašev, zato je načrtoval napad z več front (Cicero 2008, 130).

Jeseni je prišlo do škandala, ko je Kras izročil Ciceronu anonimna pisma v katerih je bila napovedana Katilinoва vstaja in pokol meščanov. Naslednji dan je Ciceron razdelil ta pisma med senatorje in jim ukazal naj jih javno preberejo. Ob tej priložnosti je Cicero razkril načrte zarotnikov o uporu v Etruriji. Tako je senat odredil "končni sklep" s katerim je Ciceronu podelil izredno oblast (Cicero 2008, 131).

Katilina je bil obtožen nasilnih dejanj, zato je končal v hišnem priporu. Vendar je kljub hišnemu priporu Katilina v noči med 6. in 7. novembrom leta 63 sklical srečanje na katerem je dodelal načrt za zaroto. Pri uresničitvi načrta jim je bil Cicero v napoto, zato so se zarotniki

odločili, da ga bodo umorili. Cicero pa je bil pravočasno obveščen o načrtih zarotnikov, zato je atentatorjem ostala le možnost pobega (Cicero 2008, 131–132).

8. novembra je Cicero na silo sklical senat, kjer je bil prisoten tudi Katilina. Takrat je imel Cicero svoj *Prvi govor proti Katilini*, v katerem ga je obtožil, da streže po življenju senatorjem in sami državi. Katilina se je skušal braniti obtožb in rotil senatorje naj ne poslušajo tega "novinca", ki blati uglednega potomca plemenite rimske družine. Senatorji so začeli vpiti nanj in ga imenovali za sovražnika države in veleizdajalca. Katilina se je po vsem tem umaknil iz Rima in se podal na pot prostovoljnega izgnanstva v Masilijo (Cicero 2008, 132).

9. novembra je imel Cicero v forumu *Drugi govor proti Katilini*, v katerem je ljudstvu pojasnil dogodke prejšnjega dne in jih obvestil o Katilinovem pobegu. V šestih dneh so senatorji proglasili Katilino za državnega sovražnika, ki ga je smel vsakdo nekaznovano umoriti (Cicero 2008, 132–133).

Lentul in Ceteg, vodja zarotnikov v Rimu, sta za izbruh upora določila 17. december, ko je v Rimu razposajeni praznik. S tem bi zmeda prikrila premike zarotnikov in Katilinov prihod v Rim. Zarotniki so se želeli povezati s poslanci galskega naroda Aloborgov, vendar se je njihov zaščitnik postavil na stran Cicerona. Zarotniki so se dobili z Aloborgi na sestanku, vendar sta jih ne poti nazaj, na ukaz Cicerona, zajela pretorja in jim odvzela lastnoročno podpisana pisma z zagotovili in obljubami zarotnikov.

Cicero je nemudoma sklical senat, kjer je prebral pisma in pozval na odgovor krivce, ki so nato priznali krivdo in dobili zaporno kazen. Zvečer je Cicero zbranemu ljudstvu razkril dogajanje v svojem *Tretjem govoru proti Katilini* (Cicero 2008, 133).

5. decembra se je med senatorji vnela debata o kazni, ki naj bi jo prestajali zajeti zaporniki. Na podlagi *Četrtega govora proti Katilini* lahko sklepamo, da je Cicero vodil sejo. Senat je s Ciceronom na čelo sprejel predlog za smrtno kazen zarotnikov. Zarotnike se nato obesili.

Katilina je ne glede na vest o usmrtni zarotnikov upal, da mu bo uspelo pobegniti v Galijo na varno. Kmalu sta mu pot prekrizala Antonij in Mecel. Do spopada je prišlo 5. januarja v bližini Pistorija (današnje Pistoie). Takrat je Katilina v krvavem boju junaško padel s svojimi vojaki (Cicero 2008, 133–134).

5 RETORIČNA ANALIZA GOVOROV PROTI KATILINI

Pri retorični analizi govorov bom izhajala iz členitve govorniških spisov na dele, ki jih predpisuje Cicero v svojem delu *O določitvi snovi*. Vsakega izmed govorov bom torej skušala vsebinsko razčleniti na šest delov: uvod ali *exordium*, prikaz primera ali *narratio*, členitev ali *partitio*, potrditev ali *confirmatio*, zavrnitev ali *refutatio* ter na sklep ali *conclusio*.

5.1 ANALIZA PRVEGA GOVORA PROTI KATILINI

Exordium: Cicero že v uvodnem stavku ne nagovarja poslušalcev ampak neposredno napade Katilino z vprašanjem: » Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra...? (Do kdaj boš vendar, Katilina, izrabljaj našo potrpežljivost?...)« (Cicero 2008, 8–9). Nadalje se zgraža nad dejstvom, da je tako velik izdajalec in zarotnik kot je Katilina še vedno živ, poleg tega pa se še udeležuje sestankov senata.

Narratio: V drugem delu Cicero senatorjem razkrije, da je bil Katilina vpleten v umore nekaterih uglednih mož. Prav tako obtoži Katilino, da je poveljnik in vodja državnih sovražnikov, ki v Rimu načrtujejo pomore in požare.

Paritio: Cicero Katilini pojasni, da so njegovi načrti razkriti in ga poziva naj zapusti mesto s svojimi pajdaši vred: »...Catilina, perge, quo coepisti, egredere aliquando ex urbe... (Katilina, stopaj naprej po poti, ki si jo ubral: poberi se končno iz mesta)« (Cicero 2008, 16–17).

Refutatio: Cicero našteje vse zločine, ki jih je zagrešil Katilina in sovražne načrte, ki jih kuje zoper rimsko republiko. S tem želi Katilini pojasniti zakaj mora zapustiti Rim.

Confirmatio: Cicero senatorjem navede razloge zakaj ni že prej obsodil Katiline na izgnanstvo. Poudari, da bi si s tem ukrepom nakopal mržnjo nekaterih sodržavljanov vendar mu je varnost domovine bolj pomembna kot lastno življenje.

Conclusio: Cicero sklence govora s ponovnim pozivom Katiline naj skupaj z zarotniki zapusti mesto: »...Quare secedant improbi, secernant se a bonis, unum in locum congregentur, muro denique, quod saepe iam dixi, secernantur a nobis...« (...Zato naj se izprijenci oddaljijo, odmaknejo naj se od poštenjakov, zberejo naj se na istem kraju. Kot sem že pogosto rekel, naj jih od nas loči obzidje...)« (Cicero 2008, 36–37). Na koncu se Cicero obrne na kip boga Jupitra, ki se je nahajal v svetišču, kjer je senat sestankoval, in ga zaprosi naj varuje mesto Rim in državljane rimske republike ter kaznuje državne sovražnike z večnim trpljenjem.

5.2 ANALIZA DRUGEGA GOVORA PROTI KATILINI

Exordium: Cicero v začetku govora izrazi veselje ob Katilinovem odhodu iz Rima. Zadovoljen je, da so ga končno uspeli izgnati iz mesta in s tem rešiti Rim pred pretečimi nevarnostmi: »...Atque hunc quidem unum huius belli domesticum ducem sine controversia vicimus...« (...Nedvomno smo premagali edinega vodjo te državljanske vojne...)« (Cicero 2008, 38–39).

Paritio: Zbranemu ljudstvu Cicero skuša razložiti vzroke, da Katiline ni zaprl ali kaznoval s smrtjo ampak le izgnal iz mesta. Pojasni jim, da bi s smrtno kaznijo povzročil nasprotovanje javnosti, kar pa bi mu otežilo nadaljnje preganjane Katilinovih pajdašev.

Confirmatio: Cicero poslušalcem pove, da ni razloga za bojazen saj je rimska vojska mnogo bolj izurjena od Katilinovih čet. Bolj ga skrbijo Katilinovi pristaši, ki so ostali znotraj rimskih zidov in še vedno kujejo zaroto. Poziva jih naj nemudoma zapustijo Rim.

V nadaljevanju Katilinove pristaše razdeli na šest skupin: bogataše z ogromnimi dolgovi; pokvarjence, ki želijo priti na oblast; tiste, ki so na hitro obogateli in nato zabredli v dolgove; večne dolžnike; vse politične zločince ter na pokvarjene ugledneže med katere šteje Katilino. V tem daljšem delu govora, lahko opazimo, da se *confirmatio* pogosto prepleta z *narratio*.

Conclusio: Cicero zagotavlja ljudstvu, da je kot konzul sprejel vse ukrepe, ki varujejo mesto pred zarotniki. Tistim zarotnikom, ki so ostali v mestu pa zagrozi z nemilostno kaznijo v primeru napada proti domovini. V zaključku vse navzoče pozove k molitvi bogovom, naj varujejo cvetoče mesto Rim.

5.3 ANALIZA TRETJEGA GOVORA PROTI KATILINI

Exordium: Cicero zbranim Rimljanom pripoveduje kako je ogrozil svoje življenje, ko je branil mesto pred nevarnostmi. Meni, da je upravičen do iste časti kot Romul, ustanovitelj Rima, saj jim je svojimi ukrepi in trdom omogočil brezskrbno in radostno življenje.

Paritito: Cicero namerava zbranemu ljudstvu opisati kako je razkril in nato zatrl Katilinovo zaroto.

Narratio: V kronološkem zaporedju Cicero opiše celotno dogajanje. Najprej je razkrinkal zavezništvo med Katilino in galskim ljudstvom Alobrogov. Nadalje Cicero opiše zasedo, ki jo je pripravil alobroškimi poslanci na Milvijskem mostu. Tam je Ciceronova oborožena vojska sovražnikom zasegla pisma zarote naslovljena na Katilino. Zadnji Ciceronov korak se je zgodil naslednji dan, na sestanku senata, ko je prebral pisma Alobrogov in zaslišal osumljence. Ko so osumljenci priznali krivdo jim je senat odredil smrtno kazen.

Confirmatio: V tem delu Cicero pripoveduje o Katilini. Opiše ga kot izredno sposobnega in govorniško spretnega moža, ki je svoje sposobnosti uporabil v zle namene. Cicero se pohvali, da je s svojimi premišljenimi ukrepi rešil Rim pred tako nevarnim sovražnikom. Poleg tega pa Cicero zasluge za zmago nad zločinci pripisuje tudi bogovom, ki so jim bili naklonjeni ter jih opozarjali na nevarnosti z različnimi znamenji.

Conclusio: Cicero ljudstvu najavi, da je nastopil čas za praznovanje, saj so se rešili nevarnosti brez kakršnihkoli krvavih spopadov ali smrtnih žrtev. Kot edino nagrado za svojo požrtvovalnost, pa si Cicero želi, da bi ga Rimljani ohranili v trajnem spominu: » ...Memoria vestra, Quirites, nostrae res alentur, sermonibus crescent, litterarum monumentis inveterascent et corroborabuntur... (...Moje podvige, o Kviriti, bo ohranjal pri življenju vaš spomin, vaši pogovori jih bodo povelečevali, književni spisi jih bodo ovekovečili in utrdili njihovo slavo...)« (Cicero 2008, 90–91). Cicero sklene govor s pozivom ljudstvu, naj se z molitvijo zahvali bogovom, ki so obranili mesto in njih.

5.4 ANALIZA ČETRTEGA GOVORA PROTI KATILINI

Exordium: Senatorji so zaskrbljeni za Ciceronovo življenje zaradi grozeče nevarnosti. Cicero v tem delu poziva senatorje naj svojo skrb preusmerijo na svoje družine in na državo: » ...patres conscripti, consulite vobis, prospicite patriae, conservate vos, coniuges, liberos fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque defendite... (...senatorji, poskrbite zase, poskrbite za domovino! Rešite sebe, žene, otroke in svoje imetje! Branite ime in blaginjo rimskega naroda!...)« (Cicero 2008, 96–97). Svoje življenje pa Cicero prepušča v rokah usode.

Paritito: Cicero senatorjem pove, da je skrajni čas, da se izvrši kazen nad obtoženimi zarotniki.

Confirmatio: Govornik predstavi dva predloga za kazen zarotnikov. Prvega je podal Decim Silan (izvoljen za konzula l. 62), drugega pa Gaj Cezar (izvoljen za pretorja l. 62). Prvi zahteva smrtno kazen, drugi pa predlaga dosmrtno ječo ter zaplenitev celotnega premoženja vsem obsojenim zarotnikom. Cicero je mnenja, da si za tako hud zločin obtoženci zaslužijo le smrtno kazen. Po drugi strani pa bi bila lahko druga kazen koristnejša za državo.

Refutatio: Cicero zavrne govorice, da nima podpore rimskega ljudstva: »...Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium generum, omnium denique aetatum; plenum est forum... (...Prisotni so vsi predstavniki vseh družbenih slojev, vseh stanov in končno vseh starosti; forum je nabito poln...)« (Cicero 2008, 108–109). Vsi zbrani so mu prišli, da bi mu izkazali podporo in si ogledali izvršitev kazni nad obsojenci.

Conclusio: Preden se senatorji posvetijo glasovanju Cicero spregovori o sebi. Čeprav si je s svojimi odločitvami nakopal mnogo nasprotnikov ničesar ne obžaluje. Ponosen je, da je rešil svojo domovino in si s tem prislužil večno čast in slavo. V primeru, da bi sovražniki uničili njegovo upanje pa prosi senatorje naj poskrbijo za njegovega sina Marka. Zadovoljil bi se s tem, da sin preživi in uživa ugled v družbi. Govor zaključi z obljubo, da bo v vsakem primeru izpolnil odločitev senatorjev: »...Habetis eum cosulem, qui et parere vestris descretis non dubitet et ea, quae statueritis, quoad vivet, defendere et per se ipsum praestare possit... (...Imate konzula, ki se ne bo obotavljal ubogati vaša povelja ter bo sposoben braniti

vaše odločitve, dokler bo živ, in osebno jamčiti za njihovo izvršitev.) « (Cicero 2008, 118–119).

6 VLOGA PATOSA V CICERONOVIM RETORIČNI TEORIJI IN PRAKSI

Patos je v klasični retoriki govorniško prepričevalno sredstvo, ki apelira na emocije občinstva. S pomočjo patosa iščemo oziroma prebujamo čustva poslušalcev, saj v njih želimo vzbuditi določene čustvene odzive. V retoriki patos ali čustveni nagovor uporabljamo za to, da bi s pomočjo vplivanja na čustva spremenili mnenje občinstva (Kennedy 2001, 100).

Medtem ko *etos* oziroma etični nagovor svojo moč črpa iz integritete oziroma slovesa govornika je patos kot čustveni nagovor usmerjen predvsem na občinstvo. Pri Cicero in Quintilianu je vloga patosa ekstremno in močno vplivanje na čustva s pomočjo nagovora, medtem ko *etos* vzbuja zgolj zmerna čustva (Crowley in Hawhee 2004, 205).

6.1 STRUKTURA PATETIČNEGA ARGUMENTA

Pri patetičnem nagovoru sta ključni predvsem dve karakteristiki (Crowley in Hawhee 2004, 206–208):

1.) *Patos* ni vezan le na en dejavnik, tako kot je npr. pri logičnem nagovoru razum. Pri Cicero je patos kot prepričevalno sredstvo, vezan na neko določeno *nalogo* oziroma *cilj* ter na nek *stil* (*elocutio*). To se pravi, da se patos izvaja s pomočjo specialnih tehnik ali retoričnih pripomočkov, kajti čustva najlažje vzbujamo z drznimi metaforami, prepričevalnimi figurami in aporijami.

2.) Bistvo patetičnega argumenta je, da občinstvu čimbolj živo in nazorno orišemo posledice, ki bodo sledile če ne bo sprejela naših predlogov. Preprosteje rečeno, da jo zastrašimo s

pomočjo argumentov, ki so po obliki politični po vsebini pa patetični, torej vplivajo na čustva s sklicevanjem na priljubljenost, tradicijo, usmiljenje ali strah.

Argumentacije nikakor ne moremo ločiti od čustev. Dober argument ima vedno tudi veliko čustveno težo. Zatorej se mora uspešen govornik pri samem procesu prepričevanja zavedati, da so najmočnejši argumenti ravno tisti, ki v občinstvu vzbujajo najmočnejša čustva.

6.2 ČUSTVA KOT RETORIČNI DOKAZ

Zgodnji sofistični spisi o retoriki večinoma vsebujejo tudi *topiko* za čustveni nagovor. Tako "Retorika Aleksandru" obravnava nagovarjanje na podlagi usmiljenja, dobrohotnosti in podobno, kot sredstva s katerim lahko občinstvo pripravimo do tega, da bo delovala v korist tistih, ki potrebujejo pomoč (Crowley in Hawhee 2004, 208).

Aristotel je bil prvi retorik, ki je sistematično obravnaval čustveni dokaz. V svoji II. Knjigi Retorike čustva definira kot » tisto stvar s pomočjo katere ljudje spremene svoje sodbe « (Herrick 2006, 83). Po Aristotelovem mnenju mora govornik opazovati čustveno stanje svojega občinstva. Občinstvo namreč v neko retorično situacijo prinese določeno čustveno stanje, kot je jeza, veselje ali ogorčenje. Nato mora govornik ugotoviti ali to stanje omogoča sprejem njegovih predlogov. V nasprotnem primeru mora spremeniti duhovno stanje občinstva (Crowley in Hawhee 2004, 209–210).

Cicero ločuje med tremi razpoloženji publike. Tako meni, da je lahko publika (Crowley in Hawhee 2004, 212) :

1. Razpoložena sovražno
2. Indiferentna
3. Naklonjena tj. sprejemljiva za predloge govornika.

Bistveno je, da govornik oceni emocionalno stanje svojega občinstva. Oceniti pa mora tudi intenzivnost s katero je občinstvo povezano s tem stanjem. Poleg tega se mora tudi odločiti ali

to emocionalno stanje omogoča sprejemljivost publike zanj in za njegovo stališče. Skratka, govornik se mora odločiti ali je mogoče občinstvo prepričati, da bo spremenila svoje mnenje in če je tako, ali jo je mogoče prepričati s sklicevanjem na njeno obstoječe emocionalno stanje ali se je potrebno opreti na neko drugo stanje, ki ga mora sprožiti govornik sam (Crowley in Hawhee 2004, 213).

7 ANALIZA ŠTIRIH GOVOROV PROTI KATILINI S STALIŠČA ARGUMENTOV, KI VPLIVAJO NA ČUSTVA OBČINSTVA

Ciceronove govore proti Katilini lahko obravnavamo kot vzorčen primer patetičnih nagovorov, saj v njih Cicero mojstrsko prepriča občinstvo z argumenti, ki vplivajo na njihova čustva. V nadaljevanju bom v teoriji in praksi predstavila nekaj učinkovitih retoričnih figur in najznačilnejših patetičnih argumentov s pomočjo katerih doseže govornik čustveni odziv publike. Najbolj znani retorični figuri, ki jih Cicero uporablja v ta namen sta *metafora* in *energeia*.

7.1 METAFORA

Kot sem že omenila, govornik v publiko izzove čustva v primeru, da jo podkrepljuje (hvali) ali ogroža njene vrednote (jo straši). To pa govornik stori tako, da publiko čimbolj živo in nazorno oriše posledice, ki bodo sledile če ne bo sprejela njegovih predlogov. Kot poudarja Cicero mora dober govornik nastopiti strastno. Samo tako bo dosegel čustveni odziv publike in jo s tem prepričal, da se odloči za določeno delovanje (Remer 1999).

Učinkovita taktika prepričevanja je, da občinstvu zelo živo orišemo negativne posledice, če se ne bi ali ne bo, odločila za neko dejanje. To je Cicero mojstrsko storil v svojem drugem govoru proti Katilini, potem ko je uspešno izgnal Katilino iz mesta:

...Ta grozna pošast ne bo več pripravljala zased proti Rimu znotraj obzidja samega mesta. Nedvomno smo premagali edinega vodjo te državljanske vojne. Njegovo bodalo se nam ne bo nič več zadiralo med rebra: ne bomo se ga več bali niti na Marsovem polju niti v forumu niti v kuriji in končno niti med domačimi stenami. S tem, da smo ga zapodili iz mesta, smo ga izrinili iz ugodnega položaja. Sedaj bomo odkrito začeli pravičen boj proti sovražniku, ne da bi nas nihče oviral. Brez dvoma smo človeka pogubili in izbojevali krasno zmago, ko smo ga iz skritega spletkarstva pognali v odkrit napad proti državi. Ali se zavedate, kako je potr in zdelan od bolečine, ker ni mogel vihteti okrvavljenega bodala, kot je želel, ker sem po njegovem odhodu še živ, ker smo mu izvili meč iz rok, ker je zapustil someščane žive in zdrave ter mesto, ki še stoji? Sedaj leži na tleh, Kviriti, čuti se zlomljenega in poraženega; gotovo pogosto obrača oči proti temu mestu ter se žalosti, da smo ga iztrgali iz njegovega žrela. Zdi se mi, da se nasprotno mesto veseli, da je izbruhalo in izvrglo tako pogubno pošast (Cicero 2008, 39).

Kot je razvidno iz omenjenega govora, metafora spada med retorične figure, ki predstavljajo »okras jezika«, »obleko misli« in govoru podajajo slog. Njena glavna naloga je podati besedam govornika jasnost in življenjskost ter šarm in odliko (Benčić in Fališevac 1995, 79–81). V praksi, konkretno v drugem Ciceronovem govoru proti Katilini pa raba metafore zglede takole:

...Če bi bili tegale njegovi tovariši pač pospremili, če bi nesramne tolpe brezupnih ljudi zapustile mesto, bi bili mi res veseli, država srečna, moj konzulat prepoln časti! Njihovi sramotni podvigi niso več neznatni, njihova drznost je nečloveška in nevzdržna; o ničemer ne več razmišljajo, razen o pomorih, požigih in ropanju. Zapravili so dediščino, zastavili imetje. Denarja jim je začelo zmanjkovati že zdavnaj, sedaj jim odrekajo še kredit; ne zmanjkuje pa jim nebrzdane želje po užitku, ki so jo imeli v izobilju, ko se jim je dobro godilo. Če bi v pijančevanju in kockanju iskali samo požrtije in prostitutke, bi sicer nad njimi obupali, vendar bi jih lahko prenesli; kdo pa more dopustiti, da največji postopači prežijo na najpogumnejše može, nespametneži na modrijane, pijanci na trezne, zaspanci na budne? Ležijo za obloženo mizo na poječinah, objemajo ženske brez sramu, omamljeni od vina, presiti hrane, okrašeni z venci, namaziljeni z dišečim oljem, izčrpani od razvratnega življenja, pa

med pogovori izbruhajo na dan uboj poštenjakov in požig mesta! (Cicero 2008, 45–47).

Kot je razvidno iz omenjenega govora, Cicero v svojih patetičnih nagovorih proti Katilini modro uporablja tako govorne tone kot tudi izrazno okrasje. Nagovori vsebujejo vse karakteristike dobrega čustvenega nagovora, kot so večpomenske metafore, figurativni jezik, živi opisi, pripovedi o čustvenih dogodkih ter zdaj preprost, zdaj srednji, zdaj vzvišen ton, ki se lepo prilagaja vsebini (Riposati 1983, 228). Patetični nagovor torej zahteva poudarjanje in zanos in v ta namen uporablja tudi retorične figure, ki sledijo v nadaljevanju.

7.2 ENERGEIA

Najprej moramo ločiti med *energio*, ki pomeni moč s katero se nekdo in katera očitno lahko vpliva na čustva publike in pomeni gr. »moč stila« in pa *energeio*, ki pomeni živ in nazoren ter konkreten opis dogodkov. Pri učinkovitem patetičnem nagovoru uporabljamo kombinacijo obeh (Crowley in Hawhee 2004, 214).

Energeia je torej govorna figura, ki jo lahko označimo za vizualno močan opis, ki nam tako živo predoči neko stvar ali neko osebo, kot bi bila sama prisotna. Pravzaprav je *energeia* generično ime za skupino figur katerih naloga je podati živ in konkreten opis nečesa ali nekoga oziroma nekega dogodka (Crowley in Hawhee 2004, 214). Cicero to figuro uporabi v svojem tretjem govoru proti Katilini: »...Gotovo se spominjate, da so v času konzulata Kote in Torkvata strele zadele več objektov na Kapitolu; tedaj so bile božje podobe pometane na tla, kipi starodavnikov podrti, bronaste tablice z zakoni raztopljene, zadet pa je bil tudi tisti, ki je ustanovil tole mesto, Romul: spominjate se, da ga je prikazoval pozlačeni kip na Kapitolu, še majhnega in sesajočega volkuljine seske, po katerih je hlastal« (Cicero 2008, 85).

V Ciceronovih govorih proti Katilini se pojavljata dve vrsti *enargeie*:

- **Notatio** pomeni oris značaja, ki je sestavljen iz opisa značaja neke osebe s pomočjo njenih opaznih značilnosti, ki predstavljajo lastnosti njenega značaja, ki pa ga lahko ali hvalimo ali grajamo (*Silva rhetoricae*). Ta figura je lepo vidna v Drugem govoru proti Katilini, ko Cicero

opisuje kakšne vrste ljudje sestavljajo Katilinove čete: »...V prvo skupino sodijo tisti, ki imajo kljub velikim dolgovom še večje imetje, na katero pa so tako zelo navezani, da se od njega ne morejo ločiti na noben način. Na videz so ti ljudje zelo ugledni, njihovi načrti in obnašanje pa zares nesramni« (Cicero 2008, 55).

Notatio lahko zasledimo tudi v Tretjem govoru proti Katilini, ko Cicero opisuje Katilinin značaj: » ...Vedel je vse, prištulil se je povsod; mogel in upal si je priti v stik s komer koli, mamiti, hujskat; bil je nagnjen k zločinu in v ta namen mu nista primanjkovali fizična moč in govorniška spretnost« (Cicero 2008, 81).

- **Protrope** je poziv na neko delovanje pri čemer govornik mnogokrat uporablja obljube ali grožnje (*Silva rhetoricae*). Oglejmo si uporabo figure *protrope* v Cicerovem drugem govoru proti Katilini:

Svoj cilj sem že dosegel: vsi ste razumeli, da so odkrito naklepali zaroto proti državi, razen, če ni kdo mnenje, da kdor je podoben Katilini, ne soglaša s Katilino. Za prizanesljivost ni več časa; same okoliščine zahtevajo strogost. Še vedno pa jim dopuščam to možnost: naj odidejo, naj odpotujejo, naj ne dovolijo, da ubogi Katilina koprni po njih. Pokazal bom pot: odpotoval je po Avrelijski cesti; če bodo hoteli pospešiti korak, ga bodo dohiteli ob sončnem zahodu. Srečna država, če bi pač izbljuvala to gnusobo! Zdi se mi, da se je potolažila in okrepila, odkar smo se rešili Katiline, ki je, pri Heraklu en sam! Katero hudobijo ali kateri zločin si lahko zamislimo in predstavljamo, ki ga on ni zasnoval? Mar lahko v vsej Italiji najdemo zastrupljevalca, razbojnika, roparja, morilca, izdajalca, ponarejevalca oporok, sleparja, razuzdanca, razsipneža, prešuštnika, razvpito žensko, kvarljivca mladine, pokvarjenca ali propalico, ki ne bi priznal, da je s Katilno v prijateljskih stikih? Kateri pobje je bil v teh letih izveden brez njega, katera sramotna oskrunitev brez njegove pomoči? (Cicero 2008, 43–45).

V nadaljevanju si oglejmo še nekaj figur, ki jih je Cicero uporabil pri izdelavi patosa:

- **Apagoresis** je trditev izrečena z namenom, da bi nekemu preprečili, da bi storil neko dejanje (*Figures of speech served fresh* 2005). Pojavi se v prvem govoru proti Katilini, ko želi Cicero preprečiti Katilini uresničitev njegovih podlih načrtov: » ...Spremeni že svoj načrt, ubogaj

me; pozabi na pomore in požige. Obkoljen si; vsi tvoji naklepi so nam jasni kot beli dan in jih lahko z mano pregledaš« (Cicero 2008, 15).

- **Conduplicatio** pomeni ponavljanje besede ali besed s pomočjo zaporednih fraz ali členov z namenom, da bi okrepili misel ali izrazili čustva (Figures of speech served fresh 2005). Pojavi se v Ciceronovem drugem govoru proti Kaitilini: »... Toda lahko si mislite kako velika in silna žalost je to zanj, da s seboj ni vzel svojega meča rdečega od krvi kot je nameraval, to da nas je pustil pri življenju, to da smo mu iz rok iztrgali orožje, to da je pustil državljane varne in mesto celo« (Cicero 2008, 39).

- **Descriptio** je sinonim za *enargio*, vendar avtor Retorike za Herenija (*Rhetorica Ad Herennium*) poudarja, da gre tukaj predvsem za živ opis še posebno posledic nekega dejanja, ki temeljito pretrese poslušalce (*Silva rhetoricae*). Cicero v svojem prvem govoru proti Katilini opiše negativne posledice, ki bodo sledile, če Katilinovi pristaši ostanejo v mestu:

Če iz številne zlikovske tolpe spravimo s poti samo tegale, se bo morda za kratek čas nekako zdelo, da smo s sebe otresli skrb in strah; nevarnost pa ne bo izginila ter bo zakoreninjena globoko v žilah in drobovju države. Kot se prepogosto zdi, da si težki bolniki ko jih muči visoka vročina, opomorejo, če pijejo mrzlo vodo, potem se njihovo stanje hudo poslabša, tako bo to bolezen, ki je zasidrana v državi, ublažila Katilinova smrt, kasneje pa bo pritisnila huje, ker bodo drugi ostali pri življenju (Cicero 2008, 35–37).

8 SKLEP

Diplomska naloga podaja kratek oris zgodovinskega razvoja retorične veščine, ki izvira iz antične Grčije in, ki se je v tej obliki ohranila vse do danes. Kot začetnika grške retorike zgodovinarji navajajo Koraksa in Teziasa, ki sta živela in delovala v Sirakuzah v petem stol. pr. n. št.. Slednja veljata tudi za avtorja definicije retorike, kot sredstva prepričevanja z besedami. Znanje starih Grkov pa se je preneslo naprej na Rimljane, ki so se podpisali pod prvi latinski učbenik retorike z naslovom *Rhetorica ad Herennium*. Med vsemi govorniki rimske republike je pustil večer pečat Mark Tulij Cicero. Velja za najvidnejšega govorniškega teoretika in utemeljitelja rimske retorične tradicije, v kateri je združil filozofijo in retoriko ter opredelil govorništvo kot združitev omike, prakse in nadarjenosti. Poleg tega je pomemben tudi kot utemeljitelj latinske retorične terminologije, ki se je ohranila vse do danes (Smolej in Hriberšek 2006, 18).

S pomočjo analiz Ciceronovih govorov proti Katilini sem ugotovila, da je bila teza iz katere sem v nalogi izhajala povsem na mestu. Dokazala sem, da gre za primer retorično dovršenih govorov, kjer Cicero v praksi predstavi uspešno izrabo retoričnih sredstev za doseganje namena, poleg tega pa z njimi postavlja vzor idealnih govorov vsem kasnejšim govornikom. Cicero je v ključnih retoričnih situacijah, kot mojster zgradbe, sloga in pa dovršeni retorik, preudarjeno uporabil svoje retorično znanje in tako dosegel velik uspeh. Pri svojih govornih nastopih je ubral prave strune, saj je dosegel, da mu je vznemirjeno ljudstvu sledilo, in prepričal senat, ki mu je izkazal velike časti. Pravzaprav so Ciceronovi govori proti Katilini retorična mojstrovina, ki je dovršeno izdelana po klasičnem vzorcu patetičnega nagovora. Argumenti, ki jih Cicero uporablja v svojem govoru za dokaz svojih stališč, niso le logični, ampak predvsem patetični in etični, saj Cicero svoje trditve utemeljuje ali bolje ilustrira s pomočjo metafor in prisposodob. Pri prepričevanju se sklicuje zlasti na sentimentalne oziroma emotivne razloge. Gledano v najširšem smislu je struktura njegovih govorov formirana po zakonitostih patetičnega nagovora. Te zakonitosti so: pridobivanje pozornosti publike in dokaz o potrebi po spremembi (opis preteklih podlih dejanj in načrtov Lucija Katiline), usmeritev delovanja v zeleno smer (izgon Katiline in njegovih pajdašev iz Rima), ter zadovoljitev te potrebe in prikaz prihodnosti če bi bil predlog sprejet (popolna prenova političnega sistema in zrušenje tradicionalne uprave).

Tudi v jezikovnem pogledu so Ciceronova dela norma in vzor klasične latinščine. Zaradi izjemno učinkovite izrabe retoričnih sredstev je postal norma tudi njegov govorniški slog. Njegovi govori proti Katilini pa niso pomembni le z govorniškega vidika ampak tudi z zgodovinskega, saj predstavljajo glavni vir za omenjene dogodke. Še posebej prvi in četrti govor sta zaradi svojega jezika, dovršenega stila in vsebine prešla v retorične priročnike kot stalni obrazec (Hriberšek 2001, 153).

O Ciceronovem neustrašnem podvigu piše tudi njegov velik občudovalec, satirični pesnik Decim Junij Juvenal (2. stol. po Kr.), ki je takole ovekovečil zatrtje Katilinove zarote v svojih verzih:

Kdo je bil po rodu plemenitejši od vaju, / Katilina in Ceteg? In vendar naklepata / nočne napade in požige proti domovom in svetiščem, / kot bi bila sinova barbarov, ki nosijo hlače, ali potomca Senonov, / ter si drzneta podvige, ki se jih sme kaznovati z mučno tuniko. / A konzul bdi in ustavi vaše praporje; / novinec je, iz Arpina, brez slavnih prednikov, pred kratkim je postal / vitez municipija; povsod razpostavi oboroženo vojaško stražo / v obrambo prestrašenega ljudstva in se trudi na vseh sedmih gričih. / Toga mu je znotraj mestnega obzidja prinesla / toliko slave in ugleda, kolikor ju je s težavo pridobil Oktavij pri Levkadi / in na tesalijskih poljih z mečem, okrvavljenim / zaradi stalnih bitk (Juvenal v Cicero 2008, 136).

Cicero je s svojimi retoričnimi spisi dal Rimljanom in kulturnemu svetu govorniško tradicijo, ki traja še stoletja po njegovi smrti. S svojim znanjem in izkušnostjo je ustvaril retorične mojstrovine, ki so se ohranile vse do današnjih dni. Podal nam je vizijo popolnega govornika, ki po njegovem obvlada umetnost logičnega razpredanja misli ter uspešno združuje teoretično znanje in splošno izobrazbo. Bil je načelen in moralen mož, poln modrosti in učenosti, plemenitosti, kreposti in nesebične velikodušnosti, zaverovanosti v ideale, čuta dolžnosti, ljubezni do domovine, pravičnosti, svobode in miru, skratka pravi izraz pristne rimskosti (Riposati 1983, 224, 233).

9 LITERATURA

1. Baier, Peter, Ulrich Blumenbach, Ludwig Detlef Borchers, Silke Buflmann, Dombrowsky, Matthias Felsch, Hans Gärtner, Ulrike Gasteiger, Ingo Grabowsky, Uwe Hellner, Dorothea Hufflein, Alexander Kissler, Stefanie Lehmborg, Wolfgang Lotz, Ralph Ludwig, Michael Neumann-Adrian, Harry Nieman, Claudia Papp, Marietta Piekenbrock, Katrin Pinetzki, Anja Scheve, Thomas Schleusener, Jan Schlimmer, Angelika Achmidt, Andreas, Martina Schnober-Sen, Irmi Schwartz, Suchsland Rüdiger, Claudia Teiblwer, Bernard Ubbenhorst, Rainer Vollkommer, Dagmar Walden-Awodu, Walter Dirk, Marion Wedegärtner in Florian Wös. 2005. *Spremenili so svet : revolucionarji, prenovitelji in velikani duha*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
2. Barthes, Roland. 1990. *Retorika Starih/Elementi semiologije*. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
3. Benčić, Živa in Dunja Fališevac. 1995. *Tropi i figure*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti.
4. Bizzell, Patricia in Bruce Herzberg. 2001. *The rhetorical tradition, Readings from Classical Times to the Present*. Bedford: St. Martin's.
5. Cicero, Mark Tulij. 2002. *O govorniku : trije pogovori o govorniku, posvečeni bratu Kvintu*. Ljubljana: Družina.
6. --- 2008. *In Catilinam orationes IV = Štirje govori proti Katilini*. Prevedla, spremno besedo napisala in z opombami opremila Barbara Zlobec Del Vecchio. Maribor: Litera.
7. Corbett, Edward P.J. 1990. *Classical rhetoric for the modern student*. New York. Oxford: Oxford University Press.
8. Crowley, Sharon in Debra Hawhee. 2004. *Ancient rhetorics for contemporary students*. New York [etc.]: Pearson/Longman.

9. Figures of speech served fresh. 2005. *Use emotion*. Dostopno prek: <http://www.figarospeech.com/use-emotion/> (4. september 2009).
10. Grabnar, Boris 1999. *Retorika za vsakogar*. Ljubljana: DZS.
11. Herrick, James A. 2006. *The history and theory of rhetoric: an introduction*. Boston [etc.]: Allyn and Bacon.
12. Hriberšek, Matej, Sonja Capuder, David Movrin, Matjaž Babič, Brane Senegačnik in Kozma Ahačič. 2001. *Izokrat, Lisija, Demosten, Ciceron, Evmenij: Antologija antičnega govorništva*. Ljubljana: Študentska založba.
13. Hriberšek, Matej in Tone Smolej. 2006. *Retorične figure*. Ljubljana: DZS.
14. Kastely, James L. 2002. The Recalcitrance of Agression: An Aporetic Moment in Cicero's De Inventione. *Rhetorica* XX (3): 236.
15. Kennedy, George Alexander. 2001. *Klasična retorika ter njena krščanska in posvetna tradicija od antike do sodobnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, SAZU.
16. Lucaites, John Louis, Celeste Michelle Condit in Sally Caudill. 1999. *Contemporary Rhetorical Theory: a reader*. New York: The Guilford Press.
17. Pomeroy, Ralph. 1961. Aristotle and Cicero: Rhetorical Style. *Western Speech* 25 (1): 25–32. Dostopno prek: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=5&hid=101&sid=16432370-6cfe-4dec-b070-8ab94c4354d3%40sessionmgr104> (26. januar 2009).
18. Remer, Gary. 1999. Political oratory and conversation. *Political Theory* 27 (1): 26, 39.
19. Riposati, Benedetto. 1983. *Zgodovina latinske književnosti*. Trst: Založba Dante Alighieri.
20. Silva rhetoricae: The forest of rhetoric. *Figures of pathos*. Dostopno prek: <http://rhetoric.byu.edu/Persuasive%20Appeals/Pathos.htm> (3. september 2009).